

Állítmány és alany.

Akadémiai fölolvasás.

Első közlemény.

Beszéd, nyelvy, mondat.

Az utóbbi években sokan tették vizsgáldásuk tárgyává a mondatot és ennek «két fő részét», az alanyt és az állítmányt, a mi azt mutatja, hogy ezeknek eddigi magyarázataival nem lehetünk megelégedve többé, hanem mai nyelvészeti gondolkodásunknak megfelelőbb magyarázat után kell néznünk. Én az állítmánynak és az alanynak mondattani alapon való magyarázatát keresve arra a meggyőződésre jutottam, hogy az összes mondatrészek igazi alapját a lélektan segítségével a *beszélő látástani* (optikai) *szemléletében* találjuk meg.

Egyelőre az állítmányra és az alanyra nézve fejtem ki ezt a meggyőződésemet. Azonban mielőtt e fejtegetéshez hozzáfoghatnék, elő kell adnom, hogy mit értek én a beszéd és a mondat alatt, mert nézeteim főképp az állítmány kérdésében nagy részt e két fogalom értelmére támaszkodnak.

Míg a mondat legjobb meghatározása az volt, hogy ez gondolatainknak szavakban való kifejezése, addig a beszéd is a gondolatoknak tagolt hangokkal való kifejezése volt. Ámde a mondat meghatározását épen azért kezdték megváltoztatni, mert ki akarták vetni belőle a «gondolat» szót. (BALOGH PÉTER: A mondat definíciója, Nyr. 19:291). Ugyanis újabban (mondja BALOGH) a lélektan és a logika a *gondolat* szót átengedte a közhasználatnak és helyette a *képzet, fogalom, ítélet szókat alkalmazza*, a közhasználat pedig a fantázia képeleteit érti a *gondolaton*; e szerint a gondolat lelkünkben megy végbe és ellentéte a ténynek. Pedig a mondatban tények is vannak kifejezve. Legfőbb ok pedig, mely miatt a *gon-*

dolat szó a mondat meghatározására *használhatatlan*, az, hogy a kívánó és kérdő mondatok nem gondolatok kifejezései, pedig ezek is csak mondatok. KERN is épen ezek miatt mondja (Die Deutsche Satzlehre. 1883. 24—25. l.), hogy a *gondolat* szó helyett *geistiger Vorgangot*, lelki működést lehet tenni a meghatározásba.

Épen e szerint határozom meg én is nem ugyan a mondatot, hanem a *beszédet*. Hogy t. i. a beszéd (sermo) lelkünk három működésének hangunk (azaz egyszerűen emberi hang, nem pedig «tagolt», azaz artikulált hang) útján való közlése. Tehát emberi hangon való közlése annak, hogy valamit tudunk (észrevettünk), valami érzelmet érzünk, vagy valamit akarunk.

A beszéd eredete lelkünk eseményében, célja és eredménye pedig a közlésben van. A míg lelkünk eseményeit önkéntelenül és közlő szándék nélkül fejezzük ki, pl. önkéntelenül szisszenünk fel, sirunk, vagy tombolunk, addig az eredet nem vezet eredményre, a természetes hang olyan élettelen, mint a közönséges szekérszörgés, melyből pedig szintén megértjük, hogy egy szekér jön, vagy megállott. Ez a szörgés nem beszéd, mert nem szándékos, nem valami célért történik. Hasonlóképp ha a sirásból, vagy tombolásból megértjük, hogy az illető búsul, vagy örül, ez csak a mi okoskodásunk következése, nem az illető műve, mert neki ez nem volt célja. A beszéd akkor kezdődik, mikor tudjuk, hogy meg fognak érteni, vagy épen akarjuk is, hogy megértsenek. Ekkor pedig minden megnyilatkozásunkat, a mely hangunk segítségével történik, élő beszédnek kell venni, ellentétben a némajátékkal és jelbeszéddel. Legkezdtelegesebb alakja az élő beszédnek, midőn a gyerek azért sír, hogy megértsék, hogy baja van. Ekkor a természetes hangot minden változtatás nélkül alkalmazza, őszintén sír, de e hangnak már célja van: a közlés.

Ebből kettő következik.

Először, hogy a beszéd nem áll csupa tagolt hangmozgásokból, mint általában szokás tanítani (így WEGENER is: Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens, 1885. 63. l.). Az indultszók nem ízelt hangok, rendesen más hangtörvények alá esnek, mint a többi szók, pedig a beszéd részei közé számítjuk őket. Nem ismerek nyelvet, mely a levegőt a szók kiejtése közben befelé szívna, de a csodálkozást jelentő magyar *c-c-c-t* befelé szívott levegővel ejtjük, a *hm-hm*-ben, *pszt*-ben semmi hangzó nincs, *rrripsz*-ben

hosszú mássalhangzóval kezdődik a szó, *brrr*-ben ajkunkkal ejtjük a *r*-t: csupa tagolatlan szók, melyeket a magyar hangtörvényektől eltérőleg ejtünk ki s melyek a magyar beszédben aránylag annyszor fordulnak elő, a hányszor akármely más szó. Nem ismerek tudóst, vagy nyelvtant, mely azt tanítná, hogy mikor indulatszót mondunk, akkor nem beszélünk. Ha pedig elfogadjuk, hogy ezekkel a tagolatlan hangokkal is beszélünk, akkor a még fejletlenebb sírást is beszédnek kell elismernünk, mihelyt közlő szándékkal történik. WEGENER (64. l.) azt mondja, hogy a köhögés, sírás, fájdalomkiáltás nem igazi beszéd, ellenben az indulatszók: *o*, *ach* stb. a beszédhez tartoznak. Ámde sokszor azért köhögünk, hogy társunkat valamire figyelmeztessük, vagy gúnyolódásunkat fejezzük ki. Az előbb mondottak után ilyenkor a köhögést is bátran beszédnek vehetjük. Viszont néha fájdalomunkban nem felszisszenünk, hanem *jaj*-t mondunk, pedig senki sincs a közelünkben. Ekkor meg az indulatszó sem okvetlenül beszéd, monológ, hanem talán csak természetes hang.

Ne kérdezzük hát, hogy tagolt hangja van-e a szónak. Ezt csak akkor kötötték ki, midőn az indulatszót, mivel nem jelent fogalmat, ki kellett zárni a szavak közül s hogy ez hangtanilag is sikerüljön, ráfogták, hogy nem tagolt szó. A hang tagoltsága alatt azt lehet érteni, hogy bizonyos szájmozdulatokkal szabályosan képezzük, de egy indulat- vagy hangutánzószót is mindig egyformán, ugyanazon szájmozdulatokkal, tehát szabályosan, azaz tagolt hangokkal ejtünk. Az eltérés csak annyi, hogy egy indulatszóban néha oly hangsoportot is mondunk, mely a nyelvben egyedül áll, pl. a *hm-hm* hangsoport semmi más szóban nem ismétlődik, vagy mikor fel akarjuk használni, akkor szétbontjuk: *himez-hámoz*. Ezt a szétbontást egyszerűen hangváltozásnak lehet minősíteni.

A tagolt hangokkal ma különben, úgy látszik, nem is szokás nagyon törődni, a minthogy nem is érdemes, ha minden közlésre szolgáló hang a maga szempontjából tagolva van. Legalább BALASSA JÓZSEF sem a «Phonetika elemei»-ben (Budapest, 1886.), sem a SIMONYI Tüzetes magyar nyelvtanában (U. o. 1895.) nem említi ezt a nevet, pedig ő az indulat- és hangutánzó szók különösebb hangjaival nem is foglalkozik, ezeket meg sem említi.

Ha pedig valaki úgy értené a beszéd és a szók tagolt hangjait, hogy ezek nem csak szabályosan vannak képezve, hanem szó-

tagot is tesznek, szintén tévedne, mert az indulatszókön kívül is van minden nyelvben szó, mely nem tesz ki egy egész szótagot. Ilyenek a magyarban a *s* kötőszó (*és* helyett), a németben a *'s* névmás *es* helyett, a *'n* névelő *den* helyett, a francziában *j'* *je* helyett, *l' le* vagy *la* helyett stb. Hogy ezeknek valaha volt hangzójuk s idővel bizonyára össze fognak olvadni a szomszéd szavakkal, az nem változtat a dolgon semmit; tény, hogy most nem szótagok és mégis szók.

A másik dolog, a mi abból következik, hogy a gyermeksírás már beszéd, ha a gyermek közlő szándékkal sir, az, hogy a cél-talan beszéd, a monológ, melyet némelyek (így WEGENER 64. l.) kiindulópontnak tekintenek, másodrendű fejleménye a beszédnek; előbb van közlés, vagyis párbeszéd, azután monológ. Monológ csak akkor lehetséges, midőn már úgy hozzá szoktunk a beszédhez, hogy önkéntelenül is beszélünk. A *Gott, Donnerwetter*-féle felkiáltások párbeszédi szókból keletkeztek, mondja maga WEGENER, és mint indulatszók már céltalan beszédben szerepelnek. Az önkényes beszédből átmegyünk az önkéntelenhez, mint a tanult táncmozdulatokból a reflex mozgáshoz. (WEGENER 65. l.)

A beszéd ennél fogva nemcsak egyszerűen kifejezése belső eseményeinknek, hanem közlése is; innen van, hogy nemcsak a beszélő jön tekintetbe a beszédben, hanem a hallgató is. Midőn lelkünk eseményét kifejezzük, egyúttal azon külső eseményeket is közöljük, melyek belsőnkre hatottak, hisz az inger mindig kívülről jön lelkünkre. Ebben a tekintetben külső világnak számít testünk, sőt, ha kell, egész énünk is, valamint azok az események, melyek csak képzeletünkben vannak meg. Ezeket is künt fekvőknek képzeljük, mintha csak tényleg szemlélnők őket. (V. ö. KERN, Die d. S. 71 l.) A közleni való külső eseményt a szók teste tartalmazza, a belső eseményt a hangoztatás fejezi ki: az értesítés, kérdés hangja, az érzelem különböző árnyékatainak rezgései, mondhatnók a hang színe. E tényezőket WEGENER is igen melegen ajánlja a nyelvészet figyelmébe.

Igy a beszéd fogalmát tulajdonképen tágabb körre terjesztjük ki, mint a régi logikai alapon álló nyelvészet, mely az indulatszót kirekesztette a beszéd igaz részeiből. Tartalma lelkünk és a külvilág eseményei, célja a közlés; de ez nagy gyakorlottságunk következtében fényüzésből a monológig is fejlődhetik.

Az emberi beszédnek vannak különféle alakjai, fajai: az egyes *nyelvek* (lingua); pl. a magyar nyelv, német nyelv nem egyéb, mint a beszéd magyar, illetőleg német alakja.

A *mondatra* nézve (sententia) én egy nagyon régi tételt fogok méltó helyére emelni.

Ez idő szerint a mondatnak hét-nyolczféle meghatározása járatos, melyekből hetet BALOGH PÉTER közöl «A mondat definíciója» című értekezésében. (Nyr. 19:289 k. l.) 1. A mondat valamely gondolatnak szavakkal való kifejezése; vagy: olyan íze a beszédnek, mely valamely gondolatot fejez ki; 2. A kimondott szóknak bizonyos értelmet kifejező s egymással szorosan összekapcsolt öszvege; «assemblage des mots formants un sens complet»; 3. Szóbeli ítélet: «ein durch worte ausgedrücktes urtheil»; 4. Oly szavak rendszeres csoportja, melyeknek egyike cselekvényt, vagy állapotot gondolat, a többi pedig e cselekvénynek, vagy állapotnak körülményeit; 5. Igével kifejezett gondolat; «ein mit hülfе eines finiten verbuns ausgedrückter gedanke»; 6. A mondat valamely ténynek a kijelentése, kívánása, kérdezése; 7. Annak a közlése, hogy valamely tapasztalt, vagy gondolt tényt tudunk, akarunk, vagy érzünk.

Én legfigyelemreméltóbbnak azt a felfogást tartom, mely szerint minden mondatban megvan egyike ama három lelki működésnek, melyeknek kifejezésére a beszéd szolgál, hogy t. i. a mondat vagy tudomásunk, vagy érzelmünk, vagy akaratunk kifejezése; a hogy BALOGH és az ő nyomán SZINNYEI JÓZSEF mondja. «A mondat a beszédnek olyan szakasza, melylyel valamit kijelentünk, kívánunk, vagy kérdezzük». (SZINNYEI «A mondat meghatározása», Nyr. 21:109. l.) Csakhogy ekkor a mondat meghatározása alig különbözik a beszédétől. Jobb volna egy olyan meghatározás, mely ezt a hármat összefoglalja — és ez is megvan már régen. Ide s tova 40 éve, hogy BRASSAI néhány más külföldi tudóssal egy időben megmondta, hogy a nyelvbeli egyén a mondat; csak nem így, a fokára kell fektetni, hanem megfordítva az élére állítani s kész a tétel, hogy *a mondat a nyelvbeli egyén, vagy az előbb említett meghatározással összeegyeztetve: a mondat beszédünknek oly szakasza, mely a beszédnek különváló egyedé, mértékegységét teszi.* A minthogy maga BRASSAI is megfordította már tételét (A mondat dualizmusa 36. l.) «a mondatok a beszéd egyénei».

BRASSAI «A magyar mondat» című 500 lapnál nagyobb munkájában (Magy. akad. értesítő 1860 stb.) a 299—304. lapokon fejti ki, hogy a nyelvnek vannak egyénei és ezek a mondatok. Azt mondja, hogy az egyén «egy határozott alakú egész, mely maga nem szükségképi része semminek, de melynek részei rá nézve szükségképiek és csak érte léteznek». A természetrajznak azért van oly tökéletes rendszere, mert igen határozott egyéneket tud megkülönböztetni, így az egyénekből lefelé elemzéssel, felfelé családositással a legarányosabb épülete emelkedik a tudományos tárgyalásnak. «Ha kimutatjuk a nyelvben, a beszédben az egyént, le van téve vele a nyelvészet architektonikájának is szegletköve.» A nyelvbéli egyén pedig a mondat. A mondat részei a szók, de ezek a világon csak a beszédben fordulnak elő, tehát a mondat részei és érette léteznek. A szók, vagy akár szerves szócsoportok is, ha nincsenek mondat alakjában, csonka értelműek. Ha ilyeneket hallunk, hiányt érzünk, ellenben ha a szó már magában is mondat, semmi hiányt nem érzünk; a szócsoport is, ha egy mondat alakjában jelenik meg, már egésznek benyomását teszi, teljesen kielégít. Ha valaki a szobánkba lép s ámbár talán derült is az ég, azt mondja: dörög, az égi háború jut eszünkbe s akár meg is ijedünk tőle. Ekkor a *dörög* mondat. «Ismét ha ezt hallom: «a zöld erdő», már várom, hogy mi lesz belőle, és ime mondati rendben és alakban «az erdő zöld», már eleget tesz az egész, az egyén fogalmának, már nincs jogom többet várni hozzája». A mondatokból csoportosulhat egy felsőbb nemű egyén, mint a fákból erdő, juhokból nyáj, házából helység, de ez a csoportosulás nem nélkülözhetetlen, azért a mondat ép úgy nem veszi el egyéniségét, mint nem a juh a nyájban stb. Megfordítva a szó pl. a szótáríró kezében nyerhet bizonyos factitius, csinált egyéniséget, de ez olyan, mint a hasábf a faraktárban, vagy a bárányczomb a mézárszéken, a zár a vasas boltban. S valamint nem engedhetjük meg a boltosnak, hogy áru egyéniségét az illető egészek egyéniségénél előbbre valónak tartsa, ép úgy nem engedhetjük az etymologusnak, hogy a szót a mondatok rovására tegye egyéniségekké.

Ehhez hozzá tehetem, hogy nincs fontosabb tudni való a mondatról, mint hogy az a beszéd különváló egésze; az egyéniség a mondat legfontosabb jellemvonása, tehát ez a mondat mivolta. «Valamint nincs olyan ember, mondja egy más író, ki testi szemei-

vel két egymástól külön álló dolgot egyszerre tisztán tudna meg-
nézni, ép úgy lelki szemeivel se szemlélhet egyszerre egyforma
tökéletességgel különböző, egymástól külön álló dolgokat semmi-
féle halandó. Épen ezért, valamint a testi látásnál, úgy a lelki
szemlélés alatt is valamiképp *egyesíteni* iparkodik tudatunk a külön
álló szemléleti dolgokat . . . Akárhány különböző szemlélettel
dolgozzék is tudatunk, mindig csak egyetlenegy középponttal bír.»
(SIMON JÓZS. SÁNDOR: «Mi hát a mondat?» Nyr. 21: 154.) Azért
a lelki szemlélet, ha összetevőnek képzeljük is, egyéneket alakít.
De még jobban kifejezi ezt WUNDT felfogása, ki szerint nem külön
fogalmakat egyesítünk, hanem mindig összetett fogalmakat veszünk
észre és ezeket kell részekre bontanunk. Ez az «összetett fogalom»
a nyelvtani szemlélet, melyből két-három részt bontunk ki, a többit
elhallgatván, de többnyire 5—6 részt, sőt többet is kibontunk.
Akárhány rész álljon is a mondatban, mindenik egyszerre tárult
szemeink elé, valamint a természetrajzi egyedet is egészében vesz-
szük észre és csak részletesebb elemzéssel különböztetjük meg
egyes tagjait és más tulajdonságait.

Azért én inkább a WUNDT-féle kifejtő felfogáshoz csatlakozom.
PAUL is, ki különben (Principien der Sprachgeschichte² 1886. 99. l.)
a képzetek összekötésének nevezi a mondatot, azt mondja, hogy a
tagadó mondatban inkább szétválasztás, nem összekötés történik
(107. l.). Ha minden bővítést felbontással magyarázunk, a tagadó
mondat igen jól beleillik az elméletbe: az állító mondat a szem-
léletből kibont valamit, a tagadó egészen messzire vet belőle egy
részt. Mint látni fogjuk, a szemlélt körülmények kölcsönös közel,
vagy távol helyzete igen nagy szerepet játszik a nyelvben. Egy-
előre csak a közelre vagy távolra mutató névmások éles megkülön-
böztetésére hivatkozom.

Az élő látás alapján a mondat annyit tesz ki, a mennyit
szemünk tovább mozdítása, vagy a jelenet eltűnése nélkül egy-
szerre szemlélhetünk. «A mókus leesik a fáról a földre»: ezt főkép
kellő távolságból szemünk mozdítása nélkül szemlélhetjük végig,
azért ez egy mondat. «A mókus leesik a fáról és egy ágon meg-
akad»: itt az első jelenet eltűnik a szemünk elől, azért ez két
mondat. Az egyes szemléleteknek azonban lehetnek többeseik:
az összetett mondatok, midőn oly áttekintésünk van a jelenetek
fölött, hogy ezeket egy nagyobb egységbe foglalhatjuk össze; de

törtjeik is vannak a beszéd egyedeinek, ezek a hiányos mondatok. A teljes egyed, az ideális egyszerű bővített mondat az volna, melyben minden mondatrész megvolna, még pedig a határozók teljes csoportjukkal, mind a három irányú hely-, mind a három irányú idő- s minden körülményhatározó előfordulna. De valamint fa nincsen úgy, hogy egyszerre minden alkatrésze, virága és gyümölcse megvolna, állatot nem látunk úgy, hogy külsejét s belsejét is szemlélhessük, úgy mondat sem lehet olyan, melyben az eseménynek minden körülménye érdekelne bennünket. Tehát mondataink mindig többé-kevésbé hiányosak. A kihagyott körülményeket vagy odaérthetjük s ekkor nyelvtanilag is hiányosnak hívjuk a mondatot, vagy annyira nem érdekelnek, hogy ki sem tudnók tenni a mondatban, ha valaki megkérdezne felőlük. E körülményeknek a hiányát a nyelvtan nem veszi figyelembe s ezek felől teljesnek, hiánytalannak lehet venni a mondatot. Tehát az alanytalan és tagolatlan mondatokat, mikor a bennök levő hiányt nem is tudnók pótolni, pl. az ilyenekben: *nyilallik a szivemben*, ezeket mondom, nem szükséges a hiányos, csonka mondatok közé sorolni.

A «szakasz», az «egység», az «egyén» szók csak alakilag magyaráznak, de csak az alak közös valamennyi mondat között, a mondat forma (vö. BALOGH P. Nyr. 17: 296 k. l.), melynek tartalmát a beszéd meghatározása tünteti előnkbe. A mondatnak tartalma szerinti nemei az értesítés, kérdés, felszólítás, illetőleg a kijelentés, feltételezés stb.

Lehet, hogy a szemlélet, melyet a mondat kifejez, nincs szemünk előtt, hanem a hátunk megett, vagy talán épen csak a lelünkben van meg, de képzeletünk mindig az előttünk játszó jelenetek analogiáját követi, ezek szerint alakul, s így a mondat tagoldása mindig egyforma.

2. A mondatrészek száma.

A régiebb nyelvtanok tulajdonképen csak két mondatrészt ismertek: az alanyt és az állítmányt; minden egyebet nem közvetlenül a mondat részéül, hanem az egyes beszédrészek kiegészítésének tekintettek, s ezek közt a jelző, értelmező, tárgy neve fordult elő alkalomadtán következetesebben. De az önállóan képzett határozószók, adverbiumok, idővel a határozó mondatrész külön

választására vezettek s BECKER KÁR. FERDINÁND, *Der Organism. der Sprache* cz. munkájának megjelenése óta (1827) megkülönböztetünk határozó mondatrészeket is.

Nálunk pl. SZVORÉNYI nyelvtana és abban az időben (a hatvanas években) a többiek is a következő öt mondatrészt különböztették meg: 1. alany, 2. állítmány, 3. jelző, 4. kiegészítő (*kít? kinek?* stb. kérdésre) 5. határozó. SIMONYI (1876.) más öt mondatrészt állít fel: 1. alany, 2. állítmány, 3. tárgy (egyedül *kít?* kérdésre), 4. határozó, 5. jelző. Ezekhez rendszeres Magyar Nyelvtanában (1879) hatodikul az 'állítmánykiegészítő alanyeset' járult, a melyet később 'állítmányi névszó'-nak nevezett. SZINNYEI-nél ugyanezek a mondatrészek; az 'állítmánykiegészítő alanyeset' nála előbb (1884) ezen a néven, később 'kiegészítő alanyeset', 1888 óta pedig egyszerűen 'kiegészítő' néven szerepel. (Én is bevettem iskolai nyelvtanom második kiadásába, 1897.)

Az *ausztriai* nyelvtanok öt mondatrészt különböztetnek meg: 1. alany, 2. állítmány (ezek főrészek) s aztán mellékrészeket: 3. jelző, 4. tárgy («Objekt» még pedig Accusativ-, Dativ-, Genetiv-, Propositional-Object), 5. határozó (hely-, idő-, mód-, okhatározó), (F. KUMMER: *Deutsche Schulgrammatik*², Prag 1886. 108—140. l.).

Hasonlóak a *németországi* nyelvtanok: alany, állítmány, kiegészítők, határozók, jelző. (O. LYON: *Handbuch der Deutschen Sprache*⁶, Leipzig, 1897. 88—98. l.).

A *franciaországi* nyelvtanok három főrészről beszélnek: 1. alany, 2. ige, 3. állítmány (ez a mi állítmánykiegészítő névszónknak felel meg) «Troute proposition renferme trois termes: le sujet, le verbe et l'attribut»; de megkülönböztetnek egy negyedik részt is: a kiegészítőt (complément), mely az alanyhoz, vagy állítmányhoz járul, hogy ennek értelmét kiegészítse. (BRACHET et DUSSOUCHET: *Grammaire française, cours supérieur*², Paris, 1889. 277. l.). LAROUSSE (Gramm. sup.¹⁴ 232., 242., 244. l.) külön tárgyalja az értelmezőt (apposition) és a megszólítást (apostrophe) is.

Angolországban ipariskolákban használnak még olyan nyelvtant is, mely mondatrészeket nem különböztet meg, csak igét és eseteket, meg elüljárókat. (W. COBBET, *A Grammar of the English language in a series of letters*, London). SWEET nyelvtanának (*A new English Grammar, Part I. Oxford 1892.*) mondattani része még nincsen meg, azért szám szerint nem állapíthatom meg, hány

mondatrészt különböztet meg. Ugy látszik a németországi rendszeren alapúl, van nála az alanyon és állítmányon kívül *direct* és *indirect object case* (accus. dative), *adverb case* (instrumental, locative), *adjective case* (genit.) (50. k. l.). *assumptive* és *predicative adjective* (jelzői és állítmányi melléknév) (68. l.), *prepositional complement*: *think of that* (rá gondol) (91. l.). De előfordul azonkívül *sentence case* (vocativus) (50. l.), *adverbial objects*: *to run a mile* «egy mértföldet futni» *cognate object*: *sleep the sleep of the just* «az igazak álmát aluszsza», belső tárgy (91. l.), *inverted object* (a passivum nominativusa) *inverted subject* (a passivum határozója), *retained object*: *three questions were asked me by the examiner* «me» accus. a pass. ige mellett retained obj. (a vizsgáló három kérdést kértett tőlem) (113. l.) v. ö. *pacem te poscimus*; *object complement*: *királylyá tették* (*king* accus.) (96. l.).

Az amerikai *Egyesült-Államokból* MAXWELL angol nyelvtana van kezemben. (Advanced Lessons in English Grammar. New-York. Cincinnati. Chicago. 1891.). Megkülönböztet nyolcz mondatrészt (222. l. táblázat), 1. alany, 2. állítmány, «predicate» («minden mondatban»); nem minden mondatban: 3. kiegészítő («complements», ide tartozik a névszó-állítmány: «predicate» és a tárgy: «objective»), 4. pótlék («supplements», péld.: erőssé tesz), 5. jelző («adjective modifiers»), 6. határozó («adverbial modifiers»), 7. független elemek (megszólítás, indulatszó, közbeszúrt szók és mondatok), 8. kapcsoló részek («connectives»). Igy a funkció szerep («office») tekintetében, szerkezet (structure) tekintetében a mondatban szók, kitételek és mellékmondatok vannak.

3. Az állítmány.

Vélemények az állítmányról.

Az állítmánynak tulajdonképen igen kevés magyarázata van, a tudomány alapját bolygatta volna, a ki a hagyománytól eltérően fejezte volna ki nézetét. Azért most, midőn a logikai alap helyett mondattani és szemléleti alapon kell az állítmány mivoltát megmagyaráznom, élelken érzem vállalatom nehézségeit s a régi biztos talaj elvesz lábaim alatt.

Pedig az állítmány logikai, vagy logikain épülő lélektani meghatározása a nyelvtudományban többé fönn nem tartható. Már

számtalan sokan hangoztatták, hogy az állítmány a mondat legfontosabb része, hogy állítmány nélkül nincs mondat; s ha ez igaz, akkor hogyan lehetne helyes az a meghatározás, hogy *az állítmány az, a mit az alanyról mondunk*, mikor így az alany tűnik föl legfontosabb mondatrésznek.

Ennek a meghatározásnak vannak ugyan különféle fogalmazásai, de alapjában mindenik csak ugyanazt az egyet fejezi ki. Így PAUL (Principen stb. 100. l.) szerint a nyelvtani alany és állítmány ugyan nem esik mindig egybe a lélektanival, de azért mégis csak a lélektani alanyon alapúl a nyelvtani. A lélektani állítmány pedig az, a mi a beszélő lelkében már meglevő képzettömeghez (vorstellungsmasse), vagyis a lélektani alanyhoz hozzájárúl, az az alany a felfogó, az állítmány a felfogott, még pedig a hallgató szempontjából.

Hasonlókép WEGENER szerint a körülmények leírása és a helyzet megvilágítása (expositio) arra szolgál, hogy a «logikai» állítmányt megérthessük (21. l.). A logikai állítmány tartalmazza az újat, az érdekest, vagy még jobban mondva az értékest a közlésben, s ezt a hangsúlyozzással fejezzük ki, de szeretjük nyelvtani állítmánnyá is tenni az illető részt (29—31. l.).

GABELENTZ-nél (*Die Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1891.) az állítmány az, a mi a dologhoz hozzájárúl (434. l.).

Ilyen állásponton van KICSKA EMIL is, ki «Alany és állítmány» cz. dolgozatában (Nyr. XXV. 109. 433.) nyolcz jelét sorolja el az állítmánynak: hogy 1. személyben és 2. számban alkalmazkodik az alanyhoz, hogy 3. az a tagja a mondatnak, a mit az alanyról mondunk, hogy 4. az igét foglalja magában, hogy 5. határozó (mert hangsúlyos) tagja a mondatnak*), hogy 6. vagy általános, vagy különös kérdésre felel (mije van a gyermeknek? van-e könyve a gyermeknek?), hogy 7. állítóvá, vagy tagadóvá teszi a mondatot, hogy 8. tágabb fogalom az alanynál. — KICSKA kimutatja, hogy az állítmány nem lehet egyszerűen az, a mit az alanyról mondunk, mert sokszor az, a mit valamiről megmondunk, a nyelvtannak nem

---

*) Ugyanis minden mondat határozandó (alany) és határozó (állítmány) részre oszlik, minden rész újra meg újra erre a két részre bontható fel az utolsó ragos szóig, melyben a tő és a rag teszi ezt a két részt, mint PAULnál is 236. l.

állítmány, se nem állítmánykiegészítő alanyeset, hanem bármely más mondatrész formájában is megjelenhet, sőt néha épen a nyelvtani alany az, pl. Jánost | a légy csípte meg; Hanem a tört | én adtam neki (Arany). Ennél fogva arra a végeredményre jut, hogy az állítmány, vagyis az, a mit az alanyról mondunk, nem az egyetlen igében van, hanem az egész mondatfélben, melyet erősebb hangsúlylyal ejtünk.

Ez az eredmény a legjobb úton van arra, hogy elfogadják és elterjedjen. «Újabban a nyelvtanban a teljes állítmány nem csak egy szó, hanem mindaz, a mit az alanyról mondunk, az igét is ebbe a részbe értve bele, ha van», mondja ERDÉLYI LAJOS (Ny. K. 27 : 304.). Azonban e magyarázat kettős okból elégtelen a mondatrészek megkülönböztetésére.

Először, mert ha akárhány szóból áll is az a rész, a mit az alanyról mondunk, végelemzésben az állítmánynak mégis csak az egyik szóban kell gyökereznie. KICSKA maga tanítja, hogy az igében van az állítmány-alkotó elem, a «vis prædicativa» (Nyr. 25 : 247.). «A gramatikai ige ahhoz a szóláshoz csatlakozik, melyet igésíteni, állítmánynyá akarunk tenni», a névszónak épen erre a predikátum-alkotó elemre van szüksége, hogy predikátummá lehessen» s «e miatt vonja magához a gramatikai igét» (248. l.). A nyelvtani elemzés mindig legalább is a legutolsó szóig nyomul be a mondatba, le kell tehát fejteti az állítmányi résztől a kevésbé lényeges szokat s addig haladni, míg az «állítmányi erejű» szóig jutottunk s ekkor meg kell tudni mondani, hogy honnan van ez az állítmány-alkotó erő. Ezt pedig a KICSKA magyarázata meg nem engedti, de meg sem bírja.

Másodszor így az alanyon és állítmányon kívül semmi mondatrész sincsen, és a nyelvtani alakokat sem az igén, sem a többi szokon sehogy sem tudjuk megmagyarázni, mert az alakok különbözők akkor is, midőn a szók szerepe egyenlő. KICSKA csupán «az illető nyelv szellemét» meri erre nézve odavetni. Hisz épen ezt az illető nyelv sajátos szellemét kikutatni feladata a nyelvtudomány-nak ellentétben a logikával, mely csak a beszéddel, nem ennek különféle alakjaival törődik. A logikai állítmány a nyelvtudomány-nak fényűzési cikk, melyet czélszerűen semmire sem használhat fel.

Különben végzetes lépés volt a hangsúlyos állítmány sorsát

még az igéhez is hozzákötöni. Így még a logikai állítmánynyal sem esik össze mindig az ilyen «logikai» állítmány. Az ige néha a gyengébben hangsúlyozott, vagyis alanyi, a lelkünkben már meglevő dolgot tartalmazó részben van, «Voltam én már | *kocsis* is». («Örvensz, hogy ilyen nagy urat vittél?) Vittem én már | *nagyobb* urat is».

Van egy másik felfogás is az állítmány felől, mely hol az előbbenihez simul, hol élesebben elválik tőle. Ez az elmélet *egyszerűen az igét teszi a mondat főrészévé*, mint pl. a régi nyelvtanok, midőn az igéből indulnak ki a vonzatok magyarázatára és a mostanig *ama régi alapon maradt francziaországi nyelvtanok*, melyekben, mint láttuk, a mondatnak három főrésze van: alany, állítmány és ige. Az a mondatrész tehát, melylyel én itt foglalkozni akarok, náluk egyszerűen *igének* van nevezve, ámbár ők a másik elméletet is ugyancsak nagy buzgalommal szolgálják, mert minden igét tulajdonkép állítmányra (*attribut*) és *être* igére bontanak fel, hogy a három rész mindig kikerüljön (BRACHET i. m. 563. §.). Úgy, hogy náluk az «ige» tulajdonkép csak kötőige («Il n'y a qu'un verbe, le verbe *être*» u. o.).

Nagy nehézséget okozhat a tanulókkal begyakorolni, hogy minden józan értelmű igét ilyen értelmetlen szerkezetre bontsanak fel, továbbá megszoktatni őket, hogy a mit a szótanban *igének* neveztek, azt most ne tekintsék *igének*, s a mit a szótanban az ige *vonzott* (BRACHET 353—354. §.), azt a mondatban a *participium* vonzza (564. §.). Így tulajdonképen a melléknevet is *igének* lehetne nevezni, csak az lenne a különbség, hogy ez már fel is van bontva *attribut*-re és *être* igére a mondatban. Inkább a következetességen ejtenék erőszakot, mint a nyelven, de elkerülhetetlen az ilyen összeütközés, ha a logikát és a nyelvtudományt is szolgálni akarjuk.

Az igés elmélethez csatlakozik SIMONYI is. «A mondat egyik lényeges része az ige, mely magát az eseményt, vagy cselekvést fejezi ki» s melyet «állítmánynak nevezünk» (A magyar nyelv 1889. II. 299. l.). «A szorosabb értelemben vett állítmány mindig ige (Rövid magyar mondat 1897. 9. l.).

Jobban elszakad az állítmányos elmélettől BRASSAI, ki azt mondja «a mondat igéből és hozzája tartozó igehatározókból áll». (A magyar mondat. 1860. Akad. ért. 332. l.) és KERN, ki szerint

az ige nem mondatrész, legalább nem olyan, mint a tárgy, vagy az alany, hanem az ige maga a mondat legegyszerűbb alakjában, melyhez minden egyéb határozóképp csatlakozik (i. m. 65. l.). A hogy a fatörzshöz csatlakoznak a fő- és mellékágak és levelek, úgy fűződik minden rész a mondatban a határozott igehez (101). Állítmánynak csak a határozott igét szabad tekinteni, nem pedig ezt bővüléseivel együtt (104. l.).

A nyelvtani állítmány.

Ha csak a két elmélet között lehetne választani, én is az igés elméletet találnám jobbnak a logikainál. A nyelvtani szabályokat világosabban meg lehet magyarázni az ige alapján, mint a mondás segítségével. De azért ez is elégtelen az egyes mondatrészek végleges megkülönböztetésére. Nem csak az igének, hanem az ige-neveknek és igéből származó főneveknek is van alanyuk, helyhatározójuk s mindenféle más mondatrészük. Ezeknek alanya talán néha más alakú, mint az igéké (pl. az «ablativus absolutus»-ban), de a helyhatározó mindenütt egyforma: *A fán függ a gyümölcs, A fán függő gyümölcs érik.*

Egyébiránt sem helyes az egyik mondatrészt a beszédrészek alapján határozni meg, a többit valamely másféle jelentés alapján. Nem lehet azt mondani, hogy az állítmány ige, az alany nevező (alak), vagy cselekvő, illetőleg szenvedő (személy) stb. Az osztó alapnak közösnek kell lennie, tehát ha az állítmányt egyszerűen igének nevezzük, akkor helyesen az alanyt is csak főnévnek, a határozót csak határozószónak kell mondanunk. Mivel pedig ez utóbbi elnevezések elégtelenek és rosszak volnának, az első is az.

De nem csak a többi mondatrészek megkülönböztetésére elégtelen, ha az állítmányt igének nevezzük, hanem magát a mondat legfőbb részét sem meríti ki az ige fogalma. A mi van, annak része is kell, hogy legyen; a hol mondat van, ottan mondatrésznek is kell lenni, s ha jól vettük észre, hogy az állítmány a mondatnak legfontosabb része, mely nélkül nincs mondat, akkor a legegyszerűbb indulatszóban és felkiáltásban is a meglevő mondatrésznek állítmánynak kell lennie, mert semmi sincs kihagyva belőlük, hogy az ige lappanghatna. Pedig ezeket a szókat a beszédből ki nem tagadhatjuk, tehát a mondatok közül sem rekeszthetjük ki s mondatrészüktől sem foszthatjuk meg.

Azzal sem elégedhetünk meg, a mivel PAUL elüti a nyelvtani állítmány kérdését, hogy t. i. a nyelvtani és lélektani állítmány nem esnek ugyan egybe, de a nyelvtani állítmánynak a lélektanin kell alapulnia. Meg kell találni akkor is a nyelvtani állítmány értelmét és a különbözős okát, mikor nem esik egybe a másikkal. Valami különbségnek kell lenni a kettő közt, ha el tudnak válni egymástól.

Ha a beszédet jól magyaráztuk meg azzal, hogy lelki működéseinknek hangunkkal való közlése, és ha ennek természetes folyamánya az, hogy a mondat egy egységes lelki mozzanatot, a beszédben egymásután sorakozó lelki hullámoknak egyik egyede, akkor az állítmány sem jelenthet, vagy tartalmazhat többet, mint a mondat, sőt inkább kevesebbet, mert hisz az állítmány csak egy része a mondatnak.

Vegyük föl e mondatokat: *Ahol fojtogatja a medve a tehenet! Jaj, épen oda tart a medve!* A mondat az első helyen csak 6 szó után lesz érthető, a másodikban határozatlanul már az első szó után, de határozott értelméhez a többi 5 szó is mind szükséges. Melyik ezek közül az állítmány? Ezt az egyet sem a logika, sem a pusztá belső lelki esemény ki nem választja, csak a *látástani szemlélet*. Láthatnám én a jelenetet úgy, hogy nem tudnám, fojtogatja-e a tehenet a medve, vagy marczangolia, vagy nem látnám, hogy a tehenet fojtogatja-e, vagy más állatot, illetőleg, hogy a medve fojtogatja-e, vagy a farkas. Mind ez esetekben nem volnék alkalmas néző ponton. Minden jelenetnek meg van a maga veleje, mit csak alkalmas néző pontról lehet észlelni; a ki nincsen alkalmas helyütt, az inkább más részleteket lát, nem a dolog velejét. Az ilyen nehezebben érti meg a dolog lényegét. A szobor is, mely egy jelenetet ábrázol, bizonyos néző pontról ábrázolja ezt legvilágosabban; egy szobor, vagy egy festmény csak alakokat ad, mégis eseményt rajzol, sőt mindig az esemény a legfő dolog bennük, de az eseményt csak ki kell látni, ki kell olvasni belőlük. Az esemény tehát ezen alakoknak ha nem középpontja (mert most az ilyen egyarányos festőiskola idejét multa), de minden esetre főpontjuk.

Az állítmány is a szemlélt jelenet főpontja.

Mikor oly alkalmas helyről látjuk a jelenetet, hogy épen az eseményt látjuk és azt közöljük, akkor az állítmány hangsúlyos és főszó; mikor más tényező esik jobban szemünk elé, akár hely-

zetünk, akár érdeklődésünk következtében, ez lesz hangsúlyos és közlendő. A beszédbeli esemény azonban nem csak főpontja a jelenetnek, hanem a teljes bővített mondatban igazi középpontja is; a mondatbéli jelenet nincs alávetve a festőiskolák divatjának. Ha szabad azt mondanunk, hogy a mondat annyit tartalmaz, a mennyit egy tekintettel tovább, vagy félrepillantás nélkül áttekinthetünk, vagyis egy egyede a szemléletek sokaságának, a jelenetek csoportjainak, akkor az állítmány egy ily szemlélet középpontja, az egyének szíve, vérkeringésének fészke. A jelenet szemünk vonalába esik. Ha sok tényezője van, a közepén az esemény játszik, de lehet oly jelenet is, hogy csak egyetlenegy tényezője van, akkor szemvonalam ezen a tényezőn megyen át, ez egyuttal középpontja is a szemléletnek. Csak ne felejtjük el, hogy ha egy tényezőt úgy látok, hogy a helyzetét is szemlelhetem, akkor már két dolgot látok, mert az esemény körülményei a viszonyoknak megfelelő helyzetben esnek a szemlélet elé, s a helyzetből következtethetem a cselekvést is. Ha azt mondom: *ide-ide!* ez nem okvetlenül állítmány, vagy középpont, mert a hallgató a mutatott helyen kívül azt is megérti, hogy oda kell mennie, tehát ezt is «látja», a «jó napot» mellett a «kívánok» épen azért nincs kitéve, mert így is bizonyosan tudja a hallgató, hogy ez is lelki szemem előtt van, rámutat erre a -t rag.

Hanem van olyan eset, mikor igazán csak egy tényezőt fog fel a hallgató, sőt a beszélő is. Ha ijedten azt kiáltom *brum-brum!* a hangomon megértik, hogy lelkem eseménye az ijedség s a szótöven, mondhatni a szó testén, hogy az esemény külső okozója a medve, csak az marad határozatlan, hogy mit csinál a medve, jön-e, vagy már pusztít, minden esetre bajt csinál. Ha már várjuk a medvét, mert többször járt felénk, akkor ez a *brum-brum* nem azt jelenti, hogy «medve», hanem azt, hogy *jön*, vagy pusztít. Ez a szó és a belőle álló mondat valóban határozatlan, egyszer egyet, más-kor mást jelenthet. Ha a *brum-brum* helyett azt kiáltom ugyanolyan ijedten: *medve!* a beszédem mindössze abban fog különbözni az előbbi felkiáltástól, hogy csak a lelki eseményt érti meg minden ember, a külsőt csak az, ki magyarul tud (ámbar az előbbi hangutánzó szót sem igen értené meg az, a kinek nyelvében nem szokásos). Az ily mondatokban határozott a név, határozatlan a cselekvés még a jelenlevőkre és a beszélőre nézve is, ha pl. nem

érek rá, vagy nem tudom megfigyelni azt. Tekintetem és figyelmem ebben az esetben oly tökéletlen, hogy csak egy tényezőt fog fel, természetes, hogy ez magában hordja a középpontot. Tehát állítmány.

Ha viszont azt kiáltom, hogy *ég!* a mondatom semmivel sem lesz tökéletesebb az előbbinél; a szóhoz határozottabb cselekvés képe fűződik ugyan, de viszont határozatlanabb az égő tárgy. Valami ég a messzeségben, vagy közel, nem érek rá, vagy nem bírom megtudni, hogy mi az; de megértenek, tehát beszédek egész mondat, a szó magában hordja középpontját, ámbár határozatlan állítmány. Szükségesnek tartom a határozatlan mondat és állítmány megkülönböztetését a határozottaktól. Ha a névszók közt oly fontos a határozatlanság, hogy külön névmást alkotott rá a nyelv, a mondat középpontjából sem lehet az végkép kizárva. Mindegy, hogy mi határozatlan, egy név, vagy egy cselekvés, vannak az észleletnek embriói, csirái úgy az egyiktől, mint a másiktól, ha ezek különválnak a többi beszéd-től, mondatok s mivel középpontiaknak tekinthetjük, állítmányok. KERN (45. l.) azt mondja, hogy nem ismerünk dolgot, melyről valami cselekvést ne mondhatnánk, de ismerünk sokszor cselekvést, melynek dolgát, a mihez fűződik (an dem sie haften), azaz alanyát nem tudjuk; ennél fogva a mondatunk sokszor lesz főnév nélkül, de soha ige nélkül. Pedig hányszor kérdezzük, hogy mint csinál X? pld. hány mesterembernek tudjuk a nevét, címét, de nem tudjuk, mit szokott dolgozni, hány szerszámról nem tudjuk, mit csinálnak vele. Így a mondatban is lehet, mint láttuk, egy név a felkiáltásban, ha nem tudjuk még, mit csinál az illető észrevett dolog.

Nem szükséges tehát, hogy mindig okvetlenül cselekvés, ige legyen az állítmány, lehet ez főnév, indulatszó, hangutánzó szó, vagy bármiféle szó is ily korlátolt szemléletek alkalmával. Bővült szemléletnek persze mindig a cselekvés szolgál középpontjául, azért az állítmány ilyenkor mindig ige, a cselekvés körül részvevő tényezők az ige bővítmenyei: alanyok, határozók stb. Ha pedig egy ily bővítmeny igéből származó főnév, igenév stb. és ennek is vannak határozói, ezt úgy magyarázhatjuk meg, hogy ez a főnévi cselekvés ugyan főpontja a maga határozóinak, de melléktényezője a mondat középpontjának. Az állítmány a *mondat középpontja*, a főnév és igenév egy kifejezése.

Azt hiszem, a bővítmények fejtegetése mind jobban igazolni fogja, hogy ebben van az állítmány lényege, mely egyfelől a mondatról, másfelől a többi mondatrészekről is élesen megkülönbözteti; sem a logika szabálya, sem a lélektan másnemű észleletei nem találják el olyan helyesen az állítmány mivoltát. A kifejezést lehet változtatni, tagolatlan mondatban a beszélő szemléletének középpontja, teljes mondatban a szemlélt jelenet középpontja, hiányos mondatban, hol egyik-másik szélső tényezővel nem törődünk s a cselekvés mintegy legszélről esik, a jelenet főpontja az állítmány, de mindez tulajdonképen egyre megy s azt jelenti, hogy nyelvtanilag az állítmány a mondat közép-, vagy főpontja.

Bizonyára ez lebegett azoknak szeme előtt is, kik azt mondták, hogy az állítmány a mondat mikrokozmosza, állítmány nélkül nincs mondat, ahány állítmány van, annyi a mondat s főképen BRASSAI előtt, ki úgy fejezte ki magát, hogy az állítmány a mondat lelke.

Ezt a meghatározást az iskola számára is könnyű értékesíteni, csak kissé szokottabb alakba kell öltöztetni. A nyelvészetben lélekről, vagy középpontról nem szoktunk beszélni; a középpontot könnyű volna ugyan használatba fogni, de lehet helyette azt mondani, hogy az állítmány a mondat lényege, a mondat töve, vagy olyan alsó osztályokban, hol még a szók tövéről nem tanulhattak, azt, hogy az állítmány teszi a mondatot mondatná, mert hisz ez teszi beszédünket, helyesebben annak egy szakaszát különálló egyénné. A fáról vett hasonlatot folytathatjuk is, de nem kétágú fáról beszélénk, mint KERN, hanem csak egy egy-tövűről, melyből több ág nyúlik szét.

WEGENER (54. l.) igen szépen fejti ki, hogy előbb volt meg a nyelvben a «logikai» állítmány, mint a logikai alany, de a tárgyalásban ő mégis az alanyból indul ki. Szerintem ez az eljárás nem felel meg a természetességnek, mert az állítmány nem fejlődött az alanyból, hanem megfordítva, az alany az állítmányból. WEGENER azt mondja, hogy az alany meg van a lelkünkben és ehhez járul az állítmány. T. i. meg van az alany azokban, a miket látunk, a mikre visszaemlékezünk, a mit tudunk, a mi hangulatunkban, a világnézetben, a közéletben foglaltatik; ezekből kivesszünk valamit és állítmányt mondunk róla, még pedig úgy, hogy a rövid beszédben ki sem teszszük az illető dolog nevét, hanem csak az állítmányt mondjuk ki.

De én azt hiszem, ez az alany épen csak az állítmány által lesz azzá; az állítmány irányozza rá a figyelmet, ez emeli ki a lelkünkben szunnyadozó millió dolog közül, a kimondott szó rántja fel a beszédbe a külső világot; míg az állítmányt ki nem mondtuk, addig a lelkünkben meglevő dolgok közül még egyik sem alany. Ha a legrövidebb beszédben is megmaradó szót teszszük is állítmánynnyá, akkor is ez a kimondott szó a legeredetibb tényezője a beszédnek, nem az «alanya». De sokszor nemcsak az alanyt lehet elhallgatni, hanem az állítmányt is, ha a helyzet világos. Mint WEGENER mondja, a némajátékos minden beszéd nélkül is tud előadni. Már pedig ez nem játszhatik csupa alanyokat, hanem állítmányokat is ad értésünkre, különben nem érdekelne a játéka. Ámde mivel ő ezeket is elhallgatja, nem is keletkezik oly beszéde, mely nyelvi alakot öltene s a nyelvtudomány tárgya lehetne. Szóval a ki nem mondott dolgok, bármily erősen vannak is meg lelkünkben, nem tényezői a beszédnek, míg egy kimondott szó be nem vezeti őket ebbe s így a beszéd legelső, legősibb tényezője ezen a lélektani és logikai alapon is az állítmány.

Egyébiránt a WEGENER eljárását csupán annak tulajdonítom, hogy nem tudott, vagy nem kívánt megszabadulni a szokásos nyelvtanok sorrendjétől, mert pl. a szót is előbb tárgyalja, mint a mondatot, ámbár kimondja, hogy előbb volt mondat és ebből származott a szó; továbbá hasonlóképen a nyelvtanok példájára előbb tárgyalja az állítmányi kiegészítőt és azután a többi határozókat (114—118. l.), holott nagyon helyesen a határozóknak is csak olyan szerepet tulajdonít, mint a kiegészítőnek, mert a határozókról is épen úgy hirdeti, mint az alanyról, és kiegészítőről, hogy felkeltik a várakozást az állítmány iránt.

Az én felfogásom mellett, hogy t. i. az állítmány vonja maga után a logikai alany észrevevődését, igen természetes lesz az, a mit WEGENER csodálkozva tapasztal, hogy az értelmezőben (appositio), relativ mellékmondatban, a ragos igében (hol a rag az alanyt fejezi ki) az «expositio», vagyis alany, az állítmány után következik. WEGENER szerint ez ellenmondásnak látszik, hisz az expositióból indul ki az állítmány, azt kellene előbb előterjeszteni; szerintem pedig épen természetes, hogy az állítmány, mint a horog, mely a halat kirántja a vízből, előbb jár, mint a mit kihúz.

KALMÁR ELEK.